

Vašků, Vladimír

Benediktinský klášter v Rajhradě

In: Vašků, Vladimír. *Panovnické konfirmace pro moravské kláštery v 18. století : novověké úřední revize středověkých a raně novověkých listin.*
Vyd. 1. V Brně: Univerzita J.E. Purkyně, 1981, pp. 27-37

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/121676>

Access Date: 11. 12. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

BENEDIKTINSKÝ KLÁŠTER V RAJHRADĚ¹

Poté co Karel VI. reskriptem ze 17. července 1731 stanovil podávání žádostí o konfirmace za povinné,² předložil rajhradský probošt jménem svého kláštera v prodloužené lhůtě supliku (adresovanou formálně panovníkovi) u České dvorské kanceláře ve Vídni 23. května 1732.³ K suplice přiložil v ověřených opisech deset listin, označených písmeny A až K.⁴ Byly to:

A. 1048 listopadu 26. Rajhrad = CDB I č. 381. Břetislav I. podřizuje klášter rajhradský, který založil, klášteru břevnovskému, daruje mu vyjmenované vsi a veřejné důchody a uděluje mu tytéž svobody, které udělil kdysi klášteru břevnovskému vévoda Boleslav. *Falzum*.⁵

B. 1630 února 4. Vídeň = StAB, fond E 6, sign. A g 33. Ferdinand II. dovoluje klášteru zvýšení mýta v městečku Rajhradě tak, aby se vyrovnalo s mýtem městečka Mušova.

C. 1292 června 1. (nebo června 2. nebo července 3.)⁶ Modřice = RBM II č. 1576. Olomoucký biskup Dětfich potvrzuje klášteru darování dvora a lánu ve vsi Rajhradích, učiněné Vilenou, vdovou po Tomáši ze Želešic.

D. 1327 června 7. Praha = RBM III č. 1338. Jan Lucemburský uděluje klášteru soudnictví, včetně hrdelního, nad lidmi na klášterních statcích a zároveň vyjímá klášter, jeho poddané a statky ze soudní pravomoci moravského hejtmana a úředníků brněnské provincie.

E. 1698 května 26. Laxenburg (jen opis) = StAB, fond B 1, v sign. R 121. Leopold I. potvrzuje insertně dvě kupní smlouvy mezi klášterem a Filipem Gerstmanem z Gerstfeldu, obě datované v Brně 20. července 1695: a) první se týká dvora v Ořechovičkách, b) druhá mlýna na Bobravě.⁷

F. 1711 srpna 19. Vídeň (jen opis)⁸ = StAB, fond B 1, v sign. R 121. Regentka Eleonora Magdalena Terezie (matka Karla VI.) sděluje moravskému královskému tribunálu rozhodnutí sporu mezi moravskými preláty o pořadí na moravském zemském sněmu.

G. 1251 března 23. Némčice (jen opis)⁹ = CDB IV č. 208. Markrabě Přemysl (II.) potvrzuje klášteru darování celního a tržního desátku v Kunovicích a [Uherském] Brodě, učiněné předchozími panovníky.

H. 1169 — —. Praha = CDB I č. 247. Olomoucký údělný kníže Bedřich daruje klášteru místo Hranice a pozemek a popluží ve vsi Špičky. *Falzum*!¹⁰

J. 1362 prosince 25. (nebo 1363 března 25.) Královo Pole (Nová Ves)¹¹ = RBM VII. č. 1305 (= CDM XV. č. 89). Markrabě Jan Jindřich vyjímá klášter, jeho statky a jeho poddané z pravomoci markraběcích úředníků.

K. 1234 listopadu 2. Brno = CDB III č. 90. Markrabě Přemysl dává klášteru tytéž svobody, které kdysi udělil král Přemysl I. klášteru velehradskému; obnovuje

těž svobodu udělenou rajhradskému klášteru od vévodů Boleslava II. a Břetislava I. a potvrzuje tržní právo vesnice Rajhradu.

Text klášterní žádosti se neomezuje jen na pouhou poníženě stylizovanou prosbu o potvrzení předložených privilegií. Obsahuje i komentář k jednotlivým listinám, pozoruhodný (a v konfirmačních žádostech jiných moravských klášterů neobvyklý) tím, že rozděluje předložené listiny na dvě skupiny, podle toho, jaký mají pro klášter v současné době (tj. v první polovině 18. století) význam.

U prvních šesti listin (A—F) se v komentáři zdůrazňuje, že statky a práva v nich obsažená klášteru dosud přísluší, že klášter jich vskutku dosud užívá (nebo si aspoň na jejich užívání činí nárok),¹² a proto má o opětné potvrzení těchto listin, a tedy o jejich další platnost naléhavý zájem. Že je mezi nimi i tak hrubé falzum, jakým je listina Břetislavova, hlásící se do roku 1048 (A), nás nesmí překvapit. Při konfirmačních řízeních 18. a počátku 19. století šlo vždy pouze o to, zda obsah listin je, anebo není v souladu se současným právním řádem (18. stol.). Otázka pravosti nebo falešnosti přitom nehrála vůbec žádnou roli, přesněji řečeno — nikdy nebyla ze strany úřadů a tím méně ze strany držitelů listin vznesena. Rajhradský klášter měl sice vůči Břetislavově listině jistou námitku, ale v jiném smyslu, než by dnešní diplomatik snad očekával.^{12a} Rajhradským benediktinům bylo totiž nepříjemné, že podle Břetislavovy listiny mají ve všech duchovních i světských záležitostech plně podřízení svému mateřskému klášteru břevnovskému. Proto probošt v suplice zdůraznil, že někdejší naprostá podřízenost vůči Břevnovu se průběhem doby značně uvolnila, a požádal, aby konfirmace Břetislavovy listiny byla nynějšímu skutečnému vztahu přizpůsobena tak, aby nebyla rajhradskému klášteru na újmu. Jak si však probošt přizpůsobení představoval (zda snad myslel na zásah do inserovaného textu Břetislavovy listiny, na vynechávku, nebo naopak na nějaký dodatek v budoucí konfirmační listině), se však již v žádosti nedočteme.¹³

Naproti tomu u zbývajících čtyř listin (G—K) se v suplice uvádí, že klášter byl zpočátku na rozpacích, zda je má vůbec předložit; nakonec je sice předložil, aby se snad nějak neprovinil vůči panovníkovým příkazům, avšak zda má smysl je konfirmovat, ať prý uváží panovník sám. Dává se tedy zdvořile najevo, že klášter o konfirmaci těchto čtyř listin vlastně nestojí, protože — jak se lze v suplice dále dočíst — statky a práva, o nichž je v těchto listinách řeč, již nevlastní. O právech spojených s Kunovicemi a Uherským Brodem (listina G) nemá prý klášter, jak v žádosti přiznává, žádnou povědomost („*keine eigentliche Wissenschaft*“) a nedrží ani statky vypočítané v listině H. U listin J a K se sice výslovně nekonstatuje, že klášteru výsady udělené těmito listinami již nepatří, ale již z toho, jak se v suplice podává jejich obsah, je patrné, že klášter si jejich zastaralost a nesrovnalost se soudobým právním řádem a soudobou právní praxí plně uvědomoval.

Zcela důsledně si sice klášter při rozlišení privilegií na užívaná a neužívaná nepočínal, neboť i v listinách první skupiny (o jejichž potvrzení klášter usiloval) by se našlo nejedno aktikované ustanovení, jako bylo např. v listině A osvobození od zemských zákonů a od povinností vůči panovníkovi,¹⁴ avšak i tak je konfirmační suplika rajhradského kláštera svým zcela konkrétním upozorněním na zastaralost části předložených listin výjimkou mezi konfirmačními suplikami ostatních moravských klášterů, jak se o tom přesvědčíme v dalších kapitolách.

Moravský královský tribunál se ve svém dobrozdání pro panovníka z 3. března 1739¹⁵ opírá v podstatě o návrh obsažený v klášterní žádosti. Doporučuje confirmovat prvních šest listin; u zbývajících čtyř navrhuje, aby bylo od confirmace upuštěno, a to vzhledem k tomu, že klášter podle vlastního přiznání neužívá statků a výsad udělených těmito listinami. Tribunál se dokonce připojil k rajhradskému návrhu ohledně listiny A.¹⁶

K uskutečnění confirmace však již do konce vlády Karla VI. nedošlo. Konfirmační listinu vydala rajhradskému klášteru teprve až Marie Terezie s datem ve Vídni 20. července 1744 (orig. StAB, fond E 6, sign. A a 5/1).¹⁷ Jde o hromadnou confirmaci, v níž je v plném znění inserováno prvních šest předložených listin (A—F), kdežto ostatní (G—K) nebyly do confirmace vůbec pojaty. Potud dvůr doporučení tribunálu akceptoval.¹⁸ Naproti tomu však vůbec nepřihlédl k té části relace, v níž tribunál podpořil rajhradskou prosbu o přizpůsobení listiny Břetislavovy současnému stavu břevnovsko-rajhradských vztahů. Tuto listinu dal dvůr inserovat do confirmace zcela mechanicky v doslovném znění, tedy bez jakýchkoliv úprav nebo dodatků, třebaže to bylo v rozporu s nedávným rozhodnutím panovnice v rajhradsko-břevnovské při z roku 1743.¹⁹

Tereziánskou konfirmační listinu přiložil později klášter v ověřeném opise k povinné žádosti o novou panovnickou confirmaci na počátku vlády Josefa II. Navíc připojil k žádosti, podané u dvora někdy před 21. zářím 1781,²⁰ ještě ověřený opis jedné papežské buly,²¹ chtěje pro ni získat od panovníka rovněž potvrzení, přesněji řečeno — tzv. *placitum regium*.²² Jak bylo v josefinské době obvyklé, postoupil dvůr žádost i s přílohami moravskému guberniu do Brna s příkazem, aby po zjištění názoru moravského fiskálního úřadu podalo o ní své dobrozdání. Pro klášter bylo štěstím, že vyjádření fiskálního úřadu vypracoval sám šéf této instituce — komorní prokurátor Lerchenheim, o němž víme již z úvodu, že přistupoval k starým listinám velmi benevolentně. Lerchenheim ve svém posudku, doručeném guberniu 9. října 1781, sice odmítl z formálních důvodů doporučit k potvrzení papežskou bulu, poukázav na to, že není možno inserovat papežskou listinu do confirmace listin panovnických, neboť by to bylo neobvyklé, a že nelze ani udělit bule (místo confirmace) *placitum regium* (jak je u papežských listin obvyklé), neboť nebyla předložena v originále.²³ Avšak pokud jde o ostatní předložené listiny (inserované v tereziánské confirmaci), přimluvil se prokurátor bez jakýchkoli námitek

a bez jakéhokoli rozboru za jejich novou konfirmaci, opatřenou jen obvyklou všeobecnou omezovací klauzulí. Jako argument svědčící pro opětové potvrzení listin uvedl Lerchenheim pouze to, že je potvrdila již Marie Terezie.

Gubernium, které se v jiných případech stavělo k Lerchenheimovým kladným vyjádřením kriticky, se v tomto případě s jeho stanoviskem kupodivu ztotožnilo²⁴ a tlumočilo je ve svém dobrozdání z 10. října 1781, adresovaném nejvyššímu česko-rakouskému kancléři, ke dvoru, který je mechanicky přijal. A tak konfirmační listina Josefa II., datovaná ve Vídni 13. dubna 1786 (orig. v StAB, fond E 6, sign. A a 5/2) inseruje doslovně hromadnou konfirmaci tereziánskou. Tím se stalo, že ještě i Josef II. potvrdil klášteru bez vynechávek (obvyklých při potvrzování listin jiných moravských klášterů) zcela antikvovanou exempci v Břetislavově falzu údajně z r. 1048 (A) a dokonce i hrdelní pravomoc v listině Jana Lucemburského z r. 1327 (D)²⁵, přestože hrdelní pravomoc byla patrimoniálním soudům na Moravě odňata již za Marie Terezie v letech 1752—54²⁶; mezi inserovanými listinami ponechal i listinu biskupa Dětricha z r. 1292 (C), třebaže v jiných případech se za Josefa II. biskupské listiny z konfirmací panovnických privilegií zásadně vylučovaly.²⁷

Bez potíží pro klášter proběhlo konfirmační řízení i za Františka II., který vydal svou konfirmační listinu ve Vídni 4. října 1794 (orig. StAB, fond E 6, sign. A a 6); v ní je doslovně inserován text konfirmační listiny josefínské.

- ¹ Základní informace o průběhu konfirmačního řízení za Karla VI., Marie Terezie a Josefa II. poskytuje konvolut obsahující písemnosti tribunálu a gubernia, uložený ve Státním oblastním archivu v Brně, (dále: StAB), fond B 1, sign. R 121. Doplnující písemnosti z doby Josefa II. jsou ve StAB, fond D 15, kartón 733, a fond B 14, fascikl 401. Ve Státním ústředním archivu v Praze (dále SÚAr) je ve fondu Česká dvorská kancelář (dále: ČDK), sign. IV. B 101, kartón 396, uložen konvolut označený „Benediktinský klášter v Rajhradě 1650—1749“, avšak konfirmačního řízení se týká pouze jediná písemnost z doby tereziánské (viz níže v pozn. 18); ostatní písemnosti v konvolutu se vztahují k volbám rajhradských proboštů a ke sporům mezi rajhradským klášterem a jeho mateřským klášterem v Břevnově. V archivu rajhradského kláštera (StAB, fond E 6) se konfirmačního řízení týkají písemnosti ve dvou aktových konvolutech — sign. A a 7 a sign. A a 8; v listinné části téhož fondu (E 6) se nacházejí originály listin předložených ke konfirmaci i originály výsledných konfirmací.
- ² Viz o tom v úvodu, s. 10.
- ³ Suplika vlastní datum nemá, což bývá u suplik té doby pravidlem; je opatřena až datem presentačním, poznamenaným na originál supliky úředníkem České dvorské kanceláře. Originál supliky se nedochoval, známe jen její opis uložený ve zbytcích tribunální registratury, která je dnes součástí fondu B 1 (Gubernium).
- ⁴ S výjimkou opisu sub F opatřil opisy vidimačními formulemi, datovanými 12. května 1732, guardián minoritského kláštera u svatých Janů v Brně. Jazyk vidimačních formulí se řídí jazykem ověřovaných listin; jsou tedy buď latinské, nebo německé, nebo české. Písemnost F má vidimační formulí od registrátora a expeditora moravského tribunálu, a to proto, že originál této písemnosti (adresované nikoliv přímo klášteru, nýbrž tribunálu) se nacházel v tribunální registratuře. (Zásadně ovšem mohl tribunální registrátor a expeditoř ověřovat jakékoliv písemnosti, tedy nejen ty, které byly uloženy v tribunální registratuře.) Opisy 9 písemností jsou, jak bylo pravidlem, pořizeny podle originálu, pouze opis listiny G, která se v originále nedochovala, byl zhotoven podle opisu „ve staré knize“ („*Collatum et concordat cum quadam littera in aliquo antiquo libro inserta de verbo ad verbum*“); jde zřejmě o rajhradský evangeliář, uložený dnes v Univerzitní knihovně v Brně (srov. záhlavní poznámku v CDB IV).
- ⁵ Že listina je falešná, věděl již J. Emler, který ji v RBM I, č. 111, označil křížkem, konkrétně to pak prokázal G. Friedrich v článku *O dvou nejstarších listinách kláštera rajhradského*, jehož výsledky resumoval v záhlavní poznámce otiisku listiny v CDB I. Sporná je otázka, kdy falzum skutečně vzniklo. Friedrich kladl jeho vznik do sklonku 13. století, avšak časové vročení jiných badatelů kolísá od století 12. až do počátku století 14. Nejblíže pravdě je patrně V. Hrubý (*Falsa břevnovská*, s. 104 n; *Tři studie*, s. 80), který tvrdí, že falzum vzniklo v letech 1234—1255. Stanovisko Hrubého do jisté míry podpořil na základě paleografického rozboru J. Šebánek (*K otázce břevnovských fals*, s. 269n.).

- ⁶ V originále zní datum „*V nonas iunii*“, což sice odpovídá 1. červnu, avšak je to údaj neobvyklý, protože — jak známo — při římském datování se pro první den v měsíci užívá označení „*kalendis*“. J. Šebánek (*Studie o kanceláři Děřficha*, s. 179) se domnívá, že jde o omyl místo správného buď „*V nonas iulii*“ (= 3. července) anebo „*IV nonas iunii*“ (= 2. června). Emler v RBM II, č. 1576, zařazuje listinu k 5. červnu, opírá se však přitom o Bočkův otisk (CDM IV. č. 305) z opisu, v němž je nesprávné (neúplné) datum „*nonas iunii*“.
- ⁷ Texty obou smluv jsou známy jen z insertu v Leopoldově confirmaci. K ověřenému opisu této Leopoldovy confirmace je připojen ještě ověřený opis zápisu do moravských zemských desk, učiněného 20. září 1698.
- ⁸ Nevylučují, že originál tohoto reskriptu je ve zbytcích registratury moravského tribunálu (dnes ve fondu B 1 = Gubernium ve StAB), nepodařilo se mi jej však najít.
- ⁹ V ověřeném opise je uvedeno nesprávné roční datum 1206. Chyba vznikla patrně tak, že ten, kdo opis pořizoval, přečetl v originále latinskou číslovku „*L*“ nesprávně jako „*V*“, tedy místo „*MCCLI*“ napsal „*MCCVI*“. Chyba se pak dostala i do insertu v tereziánské confirmační listině.
- ¹⁰ J. Šebánek (*K otázce břevnovských fals*, s. 263—264) zjistil, že listina je psána touž rukou jako pátý (břevnovský) exemplář velkého privilegia Přemysla I. pro kláštery a kostely pražské diecéze z 10. března 1222 (CDB II č. 227), a vyvodil z toho tento závěr: „Že by se mohl týž písař uplatnit v časovém intervalu plných 53 let, o které tu jde, je jistě fyzicky nemožné. Pak z toho plyne jako nutný závěr, že Bedřichova listina nemůže být pravá.“
- ¹¹ V originále zní časový údaj „*die incarnationis Domini, anno eiusdem Domini trecentesimo sexagesimo tercio*“. Denní datum lze vztahovat buď na 25. březen, nebo na 25. prosinec. Pro první možnost se rozhodl editor CDM, pro druhou M. Linhartová, která v RBM VII, s. 788, pozn. 1, podrobně zdůvodnila svou interpretaci konkrétními okolnostmi vzniku listiny. Pokud jde o roční datum, upozornila Linhartová (tamtéž), že v olomoucké diecézi bylo v té době zvykem počítat nový rok od 25. prosince. — Místní údaj v datovací formulě zní „*Nova Villa*“; editor CDM považuje toto místo na Novou Ves (Neudorf), Linhartová ztotožnila tuto lokalitu s Královým Polem (dnešní součástí Brna), vycházejíc zřejmě z údajů H. Šáňky, *Pomístní názvy brněnského okolí*, s. 61. (Podle názoru, který mi ústně sdělil R. Vermouzek, stála však Nová Ves *původně vedle Králova Pole*. To se v podstatě shoduje i s pojetím J. Šebánka, který v rejstříku k AZK, s. 391, identifikoval Novou Ves jako *část* [dnešního] Králova Pole.) O totožnosti Nové Vsi a Králova Pole se nejnověji píše v *Dějínách města Brna*, 2, s. 288. — Vzhledem k tomu, že ve stejném místě a pod stejným datem vydal markrabě Jan Jindřich i jiným moravským klášterům listiny stejného obsahu, setkáme se s tímž datovacím problémem i v dalších kapitolách; v nich se proto odkazuje na tuto poznámku. (Protože se v identifikačních údajích u těchto stejně datovaných Janových listin pro jiné moravské kláštery setkáme i s odkazem na Šebánkovy AZK, upozorňuji už nyní na to, že v interpretaci data se Šebánek přidržel pojetí editora CDM.)
- ¹² U listiny Jana Lucemburského z roku 1327 (D) se v suplice uvádí, že práva v ní obsaženého (tj. hrdelní soudní pravomoci) klášter zprostředkovaně („*durch substitutos*“) užíval až do (nedávné?) doby, kdy bylo prý dočasně („*ad interim*“) přeneseno jinam, že však nyní požádal o restituci tohoto práva (které klášter v suplice označuje jako „*ius gladii*“).
- ^{12a} Vždyť ještě Ziegelbauer, Piter a Dobner i Wolny považovali listinu za pravou. Srov. o tom G. Friedrich, *O dvou nejstarších listinách...*, s. 72n.
- ¹³ Míra podřízenosti rajhradského kláštera vůči klášteru břevnovskému byla již od druhé poloviny 17. století předmětem vleklých sporů, které trvaly mezi oběma duchovními ústavami do roku 1813; tehdy dosáhl Rajhrad samostatnosti, když mu

panovník povolil svobodnou volbu nezávislého opata. (Srov. B. Dudík, *Mährens allgem. Gesch. II*, 244, pozn. 1, a B. Dudík, *Geschichte d. Ben.-Stiftes Raygern I*, 70.) Zmínka konfirmační žádosti o tom, že v současné době je sice břevnovský opat visitátorem rajhradského kláštera a smí zasahovat do volby rajhradského probošta, že však ostatní rozhodování v duchovních i světských věcech přísluší Rajhradu, se patrně vztahuje na smlouvu mezi oběma kláštery ze 14. července 1686 (kterou Dudík, *Gesch. d. Ben.-Stiftes Raygern II*, 270—271 a *Mährens allgem. Gesch. II*, 244, pozn. 1, charakterizoval jako marný pokus rajhradských oddělit se od Břevnova). V konfirmační žádosti se však zároveň naznačuje, že rajhradský klášter hodlá předložit panovníkovi další, speciální žádost o ještě větší uvolnění závislosti na Břevnovu, a to v tom smyslu, aby filiace zůstala sice zachována, avšak volba probošta aby se stala výhradně záležitostí pouze mnichů rajhradských. K podání této speciální žádosti vskutku pak došlo; vznikl z toho u dvora nový velký spor mezi oběma kláštery (viz několik set folií písemností v SÚAR, fond ČDK kartón 396, konvolut citovaný v pozn. 1.). Spor sice zatlačil konfirmační řízení do pozadí a pozdržel o řadu let jeho dokončení, ale nebyl jeho přímou součástí, a proto se jím nebudeme na tomto místě podrobněji zabývat. Pro povšechnou informaci stačí odkázat na B. Dudíka (*Geschichte d. Ben.-Stiftes Baygern*, zejm. II, s. 351), který — opíraje se především o písemnosti v archivu rajhradského kláštera (dnes STAB, fond E 6) — uvádí, že Rajhrad zamýšlel panovníkova nařízení o předložení privilegií ke konfirmaci využít k prosazení svobodné volby probošta a tedy k anulování smlouvy z roku 1686, zatímco Břevnov chtěl při této příležitosti, ne-li restaurovat, tedy aspoň udržet ve statu quo starý poměr k Rajhradu. Za Karla VI. se podle Dudíka zdálo, že se proces kloní ve prospěch Rajhradu, ale za Marie Terezie byl roku 1743 rozhodnut ve prospěch Břevnova a smlouva z roku 1686 zůstala v platnosti. K Dudíkovu výkladu (který se však vlastním konfirmačním řízením nezabývá) je třeba dodat, že při konfirmaci listiny Břetislavovy — jak se ještě níže přesvědčíme — nebyl vzat zřetel dokonce ani na stav zakotvený ve smlouvě z roku 1686.

- ¹⁴ Exempce v Břetislavově listině (A) zní: „*ut universi homines ad Brevnovense monasterium per totam Boemiam et Moraviam pertinentes ab omni lege provinciali et ab universo opere et tributo principum sint omnino liberi*“ (CDB I č. 381, s. 358). Ve 13. století byla citovaná věta jedním z hlavních motivů pro vznik falza, avšak ve století 18. spatřoval klášter hlavní význam listiny ve výčtu statků. — Kromě listiny Břetislavovy byla aspoň částečně antikvována v první polovině 18. století i listina krále Jana (D), udělující klášteru neomezenou soudní pravomoc. Od vydání Obnoveného zemského zřízení pro Moravu z r. 1628 podléhaly totiž všechny *hrdební* rozsudky patrimoniálních soudů schválení apelačního soudu v Praze; a od doby Josefa I. byly i další rozsudky pro těžké zločiny podřízeny dozoru krajských úřadů.
- ¹⁵ Dvůr vyzval moravský tribunál k vypracování dobrozdání až reskriptem z 19. února 1737, tedy téměř po pěti letech od podání konfirmační žádosti. A tribunál splnil uložený úkol až po dalších dvou letech. Kromě obvyklé byrokratické nepružnosti doby karolínské bylo v tomto případě zdržení způsobeno zřejmě i okolnostmi vylíčenými výše v poznámce 13.
- ¹⁶ V této souvislosti se tribunál odvolává na jiné své dobrozdání podané ke dvoru 1. března 1739 ve věci vztahu mezi oběma kláštery. Originál tohoto druhého dobrozdání, jímž se nemohu zabývat (viz výše pozn. 13), se nalézá v SÚAR, fond ČDK, kartón 396, konvolut citovaný v pozn. 1.
- ¹⁷ Stalo se tak poté, co byl v roce 1743 rozhodnut břevnovsko-rajhradský spor. — Protože vydání tereziánské konfirmace bylo v tomto případě dokončením řízení započatého — jak se i v naraci listiny zdůrazňuje — již za Karla VI., získal rajhradský klášter potvrzení svých listin od Marie Terezie ještě dříve, než

vydala panovnice v r. 1746 obecné nařízení vyzývající držitele privilegií k novému podávání žádostí o konfirmace. (Srov. výše v úvodu s. 10 a pozn. 34.) U dvora se však na vydání konfirmace z roku 1744 po čase zapomnělo (třebaže je dodnes v písemnostech České dvorské kanceláře dochován koncept této konfirmační listiny — viz pozn. 18), a tak se v roce 1750 dostal rajhradský klášter do dvorského seznamu těch moravských duchovních institucí, které prý dosud nesplnily nařízení z roku 1746 a nepodaly panovnici konfirmační žádosti (srov. úvod, pozn. 35). Teprve moravská reprezentace a komora panovnici zdvořile připomněla, že privilegia rajhradského kláštera ráčilo Její Veličenstvo nejmlistivěji potvrdit již před šesti lety. (Srov. StAB, fond B 1, sign. P 26.)

¹⁸ Zcela jasně to vyplývá zejména z konceptu tereziánské konfirmační listiny (SÚAr, fond ČDK, kartón 396, konvolut Ben. kl. v Rajhradě, fol. 301—302), kde za slovy „*welche privilegia und Freiheiten also lauten*“ následuje pokyn pro pisáře čistopisu ve znění „*Inserantur haec privilegia sub litteris A, B, C, D, E et F (und die übrigen sub G, H, J et K seind gänzlich auszulassen)*“.

¹⁹ Srov. výše pozn. 13, zejm. závěrečnou větu. Protože v rajhradském případě není zachováno vótum referenta České dvorské kanceláře, nevíme přesně, jaké stanovisko zaujal představitel tohoto ústředního úřadu k rajhradskému a tribunálnímu návrhu na úpravu Břetislavovy listiny. Patrně však — soudě dle jiných konfirmačních řízení z doby karolínské a tereziánské — si tímto problémem příliš hlavu nelámal (tím spíše, že ani klášter ani tribunál konkrétní způsob úpravy nenavrhli) a za dostatečnou úpravu považoval obecnou (tj. na všechny inserované listiny se vztahující) omezovací klauzuli, kterou bývaly běžně vybavovány dispoziční formule veškerých karolínských a tereziánských konfirmačních listin a která stanovila, že potvrzená privilegia platí potud, pokud se srovnávají se současným právním řádem (srov. v úvodu s. 13). Nelze však přehlédnout, že známá právní zásada „*lex posterior derogat priori*“ se tím dostala do poněkud rozporného postavení: smlouva z r. 1686 a rozhodnutí z r. 1743 představují sice vůči *originálu* (zde ponechme stranou, že jde o originál domnělý) Břetislavovy listiny „*lex posterior*“, avšak vůči *konfirmovanému (inserovanému) znění* představují naopak „*lex prior*“. Východiskem z nesnáží není v tomto případě ani zásada „*lex posterior specialis non derogat legi priori generali*“.

²⁰ Text této konfirmační supliky mi není znám; v guberniálních písemnostech není v tomto případě její kancelářský opis, ačkoliv v konvolutech týkajících se jiných klášterů bývá zpravidla zachován. Zda se v registratuře Česko-rakouské kanceláře ve Vídni zachoval *originál* supliky, jsem nezjišťoval. — Že byla suplika podána před 21. zářím 1781, vyplývá z guberniálního dobrozdání (viz níže v textu), kde je zmínka o tom, že suplika byla 21. září postoupena dvorem guberniu a že 30. září guberniu došla.

²¹ O kterou bulu konkrétně šlo, nelze zjistit zcela bezpečně, neboť text žádosti ani její přílohy se ve fondech StAB, jak bylo již řečeno, nedochoval, a ve vyjádření komorního prokurátora i v dobrozdání guberniu chybí údaje o jméně papeže, obsahu a datu. Teprve dvorský dekret, datovaný 13. dubna a doručeny 15. prosince 1786, v němž se guberniu dává na vědomí udělení konfirmace pro rajhradský klášter, se zmiňuje o ročním datu buly, která byla dvorem z konfirmačního řízení na návrh gubernia vyloučena, totiž 1757. Tento údaj by se mohl vztahovat na bulu Benedikta XIV. vydanou v Římě 20. března 1757 a dochovanou v archivu rajhradského kláštera (StAB, fond E 6) pod signaturou A g 40. Ve fondu E 6 jsou sice ještě dvě papežské písemnosti z roku 1757, ty však nemají formu buly. Nelze však vyloučit, že šlo o nějakou jinou bulu, dnes už nedochovanou.

²² Klášter si patrně nebyl vědom rozdílu mezi řízením konfirmačním a řízením o udělení tak zvaného *placitum regium*. První řízení, běžné již ve starší době, se týkalo zásadně jen listin panovnických, které se předkládaly pouze v ověřených opisech; udělení konfirmace znamenalo prodloužení platnosti starších pa-

novnických listin a dále se tak, že — jak víme — text potvrzovaných listin byl zpravidla inserován do listin konfirmačních. Druhé řízení, zavedené až za Josefa II. patentem z 26. března 1781 (StAB, fond D 15, kartón 733), se vztahovalo na listiny papežské (většinou současné a budoucí), které se předkládaly zároveň v originále a ověřeném opise; udělení *placitum regium* znamenalo, že panovník nemá námitek proti tomu, aby papežská listina (bula, breve ap.) byla ve státě zveřejněna a aby zde nabyla platnosti; *placitum regium* se zaznamenávalo přímo na originál, a ověřený opis sloužil jen k tomu, aby se úřady nemusily namáhat s čtením obtížného písma používaného v soudobých papežských bulách (známého v paleografii jako *littera sancti Petri* nebo *scrittura bollatica*).

²³ Srov. pozn. 22.

²⁴ Proč gubernium — na rozdíl od jiných případů — zaujalo tentokrát k Lerchenheimově vyjádření zcela nekritické stanovisko, o tom lze vyslovovat jen domněnky. Bylo by možno uvažovat o tom, že šlo o jedno z prvních konfirmačních řízení na Moravě v době josefínské a že se tedy nový pohled na staré listiny u gubernia ještě nevžil. Nelze tedy vyloučit, že (poněvadž šlo o jedno z prvních vyjádření Lerchenheimových za nového panovníka) u gubernia nevzniklo ještě podezření, že Lerchenheimova vyjádření jsou zcela povrchní; to se mohlo ukázat teprve tehdy, až se gubernium seznámilo s dalšími Lerchenheimovými vyjádřeními, která se sobě podobala jako vejce vejci. Jiné vysvětlení by se dalo spatřovat v tom, že se gubernium nechalo ukolébat Lerchenheimovým výkladem o papežské bule a nepostřehlo, že posouzení ostatních listin je lehkovážně odbyto. (Třeba však dodat, že do jisté míry byl Lerchenheim ve svém postoji ovlivněn samotným guberniem, které prokurátora vyzvalo, aby se při posuzování předložených listin zaměřil především právě na bulu.)

²⁵ V dispoziční formulí josefínské konfirmace se dokonce zdůrazňuje, že privilegia byla od panovníkových předchůdců řádně udělena („*ordentlich verliehen worden sind*“). — Pokud se týká listiny Břetislavovy, ani za Josefa II. nebyl vzat zřetel na skutečný poměr mezi rajhradským a břevnovským klášteřem; tentokrát však kupodivu ani klášter rajhradský sám o úpravu nežádal, aspoň nikoliv v konfirmační duplice z roku 1781.

²⁶ Srov. J. K a p r a s, *Právní dějiny III/2*, s. 204.

²⁷ Jak je patřno z chronologického sledu písemnosti, které vzešly z konfirmačního řízení, uplynula mezi vypracováním guberniálního dobrozdání a vydáním josefínské konfirmace doba téměř pěti let, což je interval svou délkou u konfirmačních řízení jiných moravských klášterů neobvyklý. Zcela bezpečnou a vyčerpávající odpověď na otázku, co bylo příčinou takových průtahů, zatím dát nedovedu, neznače písemnosti uložené v někdejší registratuře Česko-rakouské dvorské kanceláře ve Vídni. Domnívám se však, že odklad souvisel se speciálním revizním řízením, které vzešlo z nařízení Josefa II. o zrušení exempcí řádového duchovenstva z pravomoci diecézních biskupů (Srov. patent z 11. září 1782, StAB, fond D 15, kartón 733.) A právě takové speciální revizi (stojící mimo rámec běžného konfirmačního řízení) byla podrobena v letech 1782—1784 známá nám listina Břetislavova údajně z roku 1048, a to poté, co se konečně podařilo guberniu vynutit si od zdráhajícího se kláštera předložení (domnělého) originálu. Výsledkem řízení pak bylo, že gubernium prohlásilo listinu za neplatnou. Nutitelné deklaraci si lze přečíst v horní části dorza domnělého originálu (StAB, fond E 6, sign. A g 2); zní: „*Wird vor [= für] ungültig erklärt. Ex consilio gubernii Moraviae et Silesiae, Brunae die 18ma Aprilis 1783*“ (následuje podpis prezidenta gubernia a dalšího úředníka a přítisťená sekretní pečeť). Klášter nesl znehodnocení své zakladací listiny velmi těžce a stěžoval si na jednání gubernia u panovníka: žádal, aby tento prý 735 starý klenot, neocenitelný pro diplomatiku („*für das diplomatische Geschichtenfach*“) a pro moravské dějiny,

druhá prý to nejstarší dochovaná listina v českých zemích, byla znovu uvedena ve svou platnost a vážnost („in seine vorige[n] Kräften und Würden“), a to zrušením nulitní klauzule. Podle mínění kláštera je zrušení platnosti neoprávněné jednak proto, že v listině není o exempci z pravomoci biskupa výslovná zmínka (exempce se dá, jak klášter připouští, vyvozovat z listiny jen nepřímou — z ustanovení o podřízenosti rajhradského kláštera pouze Břevnovu), jednak proto, že listina zabezpečuje četná práva majetková, z nichž značnou část klášter dosud užívá, i když připouští, že o řadu práv přišel v důsledku změn v zemském zřízení a „per injurias temporum“. (Koncept klášterní stížnosti panovníkovi je v StAB, fond E 6, v konvolutu sign. A a 8). Po složitých jednáních (které zde v jednotlivostech nemohu probírat) byl spor vyřešen kompromisně: původní, totální nulitní deklarace byla nahrazena mírnější formulací, částečnou nulitní deklarací; ta je na dorzu domnělého originálu napsána o něco níže (pod první deklarací, která však není škrtnuta) a zní: „Dieses Instrument, soweit es den landesfürstlichen Rechten, der Landesverfassung, den jetzig- und künftigen Verordnungen und Gesetzen zuwiderläuft oder etwas von der Exemption a potestate et jurisdictione ordinarii episcopi enthält, wird für ungültig erklärt. Ex consilio gubernii Moraviae et Silesiae, Brunae die 21ma Aprilis 1784“ (podpisy a pečet jsou tytéž jako u prvního prohlášení). Ačkoliv se speciální řízení, jehož výsledkem jsou obě nulitní prohlášení, mělo zaměřit pouze na exempce z pravomoci biskupské, vyšlo přece jen v jeho průběhu najevo, že Břetislavova listina obsahuje i exempci kláštera a jeho poddaných ze zemských zákonů a z poplatnosti panovníkům (viz výše poznámku 14, kde je exempce citována), což ovšem se nemohlo shodovat s právním řádem doby josefinské. Upozornil na to již na počátku řízení na podzim roku 1782 komorní prokurátor Lorchenheim (viz StAB, fond D 15, kartón 733), týž, který necelý rok předtím při běžném konfirmačním řízení doporučil, jak víme, všechny předložené listiny, tedy i listinu Břetislavovu, k potvrzení bez námitek. (Lorchenheimova zapomnětlivost je pozoruhodná: na podzim 1782 tvrdil, že prý listina Břetislavova jakožto panovnické privilegium pozbyla platnosti už tím, že prý nebyla předložena ke konfirmaci ve stanovené roční lhůtě stanovené patentem Josefa II. z 9. února 1781! Možná však, že nešlo ani tak o zapomnětlivost jako spíše o to, že Lorchenheim své kladné vyjádření z října 1781 napsal, aniž předložené listiny — vzhledem ke své oční chorobě — vůbec četl.) Ohlas tohoto upozornění se sice nachází v citované druhé nulitní klauzuli, avšak na inserování Břetislavovy listiny do josefinské konfirmace zůstal nakonec výsledek speciální revize bez vlivu. Speciální revize *snaď* jen pozdržela vydání konfirmační listiny (pravím *snaď*, protože není jisté, zda nebyla příčina zdržení i jiná, např. průtahy se zaplacením taxy), ale k zásahu do textu Břetislavovy listiny (k vynechávkám neplatných a zastaralých pasáží, jak se s tím setkáváme v josefinském období v insertech listin jiných moravských klášterů) nedošlo. Rozhodně nemůžeme za takový zásah považovat obecnou omezovací klauzuli obsaženou v dispozici konfirmační listiny, neboť ta se zcela mechanicky vkládala do konfirmačních listin již od dob Karla VI. bez ohledu na to, zda inserované listiny obsahovaly zastaralé pasáže anebo nikoliv. — Pro úplnost dodávám, že obojí nulitní prohlášení je ve zcela stejném znění zaznamenáno ještě i na jedné další rajhradské listině, která byla podrobena speciální revizi společně s břetislavským falzem, totiž na dorzu listiny olomouckého biskupa Dětricha ze 27. ledna 1296 (orig. ve StAB, fond E 6, sign. A g 11; zkrácený otisk v RBM II č. 1709), v níž se biskupova pravomoc nad rajhradským klášterem částečně omezuje ve prospěch břevnovského opata. Tato listina však stojí mimo rámec našeho zájmu, protože — na rozdíl od listiny Břetislavovy — se stala předmětem pouze speciální revize; při řízení konfirmačním se o ní vůbec nejednalo, neboť klášter ji ke konfirmaci vůbec nepředložil. (Aby nedošlo k nedorozumění, upozorňuji, že listina není totožná s jinou listinou Dětricho-

vou, která v konfirmační listině tereziánské a josefínské inserována je!) Konec konců ani sám klášter o ni valného zájmu neměl; ve zmíněné stížnosti panovníkovi se o ní sice zmínil, ale jen okrajově, a proti prvnímu (totálnímu) nulitnímu prohlášení u Dětřichovy listiny vlastně ani důrazně neprotestoval, soustřediv se především na listinu Břetislavovu.

